

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року (Зі змінами, внесеними, зокрема, Законом № 2229-VIII);
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року;
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року (ст. 173-2);
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації європейських стандартів у сфері протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі» від 06 грудня 2017 року № 2229-VIII;
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року;
6. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11 травня 2011 року;
7. Органічний закон Іспанії про комплексні заходи проти насильства щодо жінок (Ley Orgánica de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género) від 28 грудня 2004 року № 1/2004;
8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Волошина проти України» від 12 червня 2012 року;
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Левчук проти України» від 03 вересня 2021 року;
10. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право. Навчальний посібник. Київ: Ваїте, 2014 року;
11. Хавронюк М. І. Домашнє насильство. Юридичний вісник України. 2019 року.

Башеніна Лілія Геннадіївна, здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра за спеціальністю «Право» інституту заочного та дистанційного навчання НАВС

Романенко Л.М., т.в.о. завідувача кафедри конституційного права НАВС

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА АДМІНІСТРАТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ПРОТИДІЇ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ

Ефективність протидії гендерно зумовленому насильству в Україні значною мірою залежить від інтеграції та збалансованого застосування кримінально-правових та адміністративно-правових інструментів, що вимагає вдосконалення механізмів їх взаємодії, зокрема, шляхом посилення превентивної ролі адміністративної відповідальності та спрощення процедур захисту постраждалих осіб на досудовій стадії кримінального провадження.

Протидія гендерно зумовленому насильству є не лише питанням забезпечення прав людини та соціальної справедливості, а й критично важливою передумовою для національної стійкості, безпеки та європейської інтеграції

України. Значущість цієї проблеми для держави є багатогранною і базується на трьох основних стовпах:

1. Соціальний та Безпековий Вимір. Гендерно зумовлене насильство, і особливо домашнє насильство, є одним із найпоширеніших порушень прав людини. В умовах повномасштабної агресії проблема набула катастрофічних масштабів, оскільки кризові ситуації багаторазово підвищують ризики та ускладнюють доступ постраждалих до захисту. Як наслідок, гендернозумовлене насильство руйнує людський капітал, призводить до довготривалих фізичних, психологічних та економічних втрат, а також створює травматичний досвід для дітей.

2. Правовий Імператив. Значущість дослідження кримінально-правових та адміністративних інструментів полягає в тому, що чинна система, незважаючи на прогрес, все ще демонструє фрагментарність. Адміністративний вплив (первинна профілактика та швидке реагування) часто не має ефективного мосту до кримінальної відповідальності (суворе покарання за систематичне та тяжке насильство). Обґрунтуванням необхідності дослідження є потреба усунення цієї фрагментарності для створення дійсно нетерпимого до гендерно зумовленого насильства правового середовища.

3. Міжнародні зобов'язання та Європейська Інтеграція. Протидія гендернозумовленому насильству є прямим виконанням міжнародних зобов'язань, що підкреслює правову відповідальність України перед світовою спільнотою. З моменту ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція), Україна взяла на себе політичне та юридичне зобов'язання створити комплексну систему протидії гендерно зумовленому насильству. Це вимагає не лише наявності законодавства, а й його ефективного та збалансованого застосування, що безпосередньо стосується інтеграції кримінальних та адміністративних інструментів.

Для коректного застосування кримінальних та адміністративних інструментів необхідною умовою є чітке розмежування понять гендернозумовленого насильства та домашнього насильства. В українському законодавстві ці терміни пов'язані, але не є тотожними. Домашнє насильство є найбільш поширеною формою гендерно зумовленого насильства.

Визначення гендерно зумовленого насильства наведене в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та деталізовано у Стамбульській конвенції.

Так, гендерно зумовлене насильство – це насильство, спрямоване проти особи через її стать (гендер) або таке, що непропорційно зачіпає осіб певної статі. Воно ґрунтується на уявленнях про підлегле становище однієї статі (як правило, жінок) щодо іншої. Воно охоплює будь-які дії, що призводять або можуть призвести до фізичної, сексуальної, психологічної чи економічної шкоди чи страждань. Воно може відбуватися у будь-якому місці (вдома, на роботі, у публічному просторі) та вчинятися будь-ким (членами сім'ї, партнерами, незнайомими особами, державою). Ключовим елементом є гендерний фактор,

тобто насильство вчиняється через гендерну нерівність або для закріплення патріархальних стереотипів.

У той же час, визначення домашнього насильства наведене в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Отже, домашнє насильство – це діяння (фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру), що вчиняються в межах сім'ї або близьких стосунків (між подружжям, колишнім подружжям, родичами, опікунами, особами, що мають спільну дитину або проживають однією сім'єю). Сфера застосування домашнього насильства обмежена особистими/сімейними стосунками кривдника та постраждалої особи.

Ключовим елементом є фактор стосунків, тобто насильство вчиняється між особами, які є або були у визначених законом родинних чи сімейних зв'язках. Таким чином, кримінально-правові та адміністративні інструменти протидії, які регулюють домашнє насильство, є найбільш розвиненим та часто використовуваним арсеналом для боротьби з гендерно зумовленим насильством в Україні.

Слід зауважити, що криміналізація була значним кроком у виконанні міжнародних зобов'язань і є підтвердженням того, що держава визнає гендернозумовлене насильство не приватною, а суспільно небезпечною проблемою. Кримінально-правовий вплив на гендерно зумовлене насильство в Україні реалізується через дві основні групи норм: спеціальну норму про домашнє насильство та інші статті, що містять кваліфікуючі ознаки.

Спеціальна норма – стаття 126-1 ККУ «Домашнє насильство», впроваджена у 2019 році на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», що свідчить про пряме виконання вимог Стамбульської конвенції та є наріжним каменем кримінально-правової протидії. При цьому, ключовим елементом, що спричиняє найбільші колізії у правозастосовній практиці та безпосередньо пов'язує кримінальну відповідальність з адміністративною, є систематичність. Практика Касаційного кримінального суду схиляється до тлумачення, що злочин вважається закінченим з моменту вчинення хоча б однієї з форм насильства втретє. Перші два-три випадки насильства, які не завдали тяжкої шкоди здоров'ю, найчастіше кваліфікуються за статтею 173-2 КУпАП. Таким чином, адміністративна відповідальність виступає фактично як обов'язкова досудова умова для настання кримінальної відповідальності за статтею 126-1 ККУ.

Разом з тим, гендерно зумовлене насильство як ширше поняття криміналізовано через окремі статті ККУ, які було вдосконалено або додано після ратифікації Стамбульської конвенції, що охоплюють діяння, не обмежені сімейними стосунками. До прикладу: сексуальне насильство (стаття 152 ККУ – зґвалтування, стаття 153 ККУ – сексуальне насильство), кримінальна відповідальність настає незалежно від ознаки систематичності та обставин (домашнє чи публічне), відсутність згоди є визначальною; переслідування (сталкінг), частково охоплюється статтею 182 ККУ або іншими статтями, але пряма

криміналізація як окремого злочину, досі потребує вдосконалення; примушування до шлюбу (стаття 151-2 ККУ), пряма криміналізація, спрямована на захист осіб (переважно жінок) від традиційних практик, що порушують їхні права та свободи.

Криміналізація домашнього насильства за статтею 126-1 ККУ є безумовним прогресом, але створює механічний зв'язок між адміністративною та кримінальною відповідальністю через необхідність доведення систематичності. Це підтверджує необхідність інтеграції: адміністративний інструментарій повинен не просто передувати кримінальному, а й ефективно накопичувати доказову базу для більш суворої кримінальної кваліфікації.

З цього і витікає проблема доказування, необхідність доведення систематичності ускладнює кримінальне переслідування та дозволяє кривдникам, які вчинили насильство вперше, але з серйозними наслідками (без кваліфікації за іншими статтями), уникнути суворого покарання. Як наведено вище, для кваліфікації за статтею 126-1 ККУ необхідно довести не менше трьох епізодів насильства. При цьому, перші епізоди часто не були зафіксовані (через страх, сором жертви або бездіяльність поліції), що ускладнює доведення систематичності.

Проблематика також виникає при доказуванні «психологічних страждань». Кримінальна відповідальність настає, якщо насильство призвело до «психологічних страждань», «емоційної залежності» або «погіршення якості життя». Ці наслідки є суб'єктивними і вимагають проведення дорогих та тривалих експертиз (судово-психологічних, психолого-психіатричних), які не завжди чітко корелюють із кримінально-правовими наслідками.

Що стосується «економічного насильства», цей вид насильства (наприклад, умисне позбавлення житла/коштів) часто має прихований характер. Довести причинно-наслідковий зв'язок між діями кривдника та шкодою (фінансовою скрутою жертви) украй складно, оскільки відсутність коштів може бути пояснена об'єктивними причинами.

Окрім іншого, проблеми доказування виникають з так званих «людських факторів», до яких можна віднести вторинну віктимізацію (жертва гендерно зумовленого насильства змушена багаторазово відтворювати травматичний досвід: під час звернення до поліції, під час допитів, у суді. Це призводить до відмови потерпілих від співпраці, відкликання заяв або зміни показань, що руйнує доказову базу); дружність до постраждалих (недостатнє застосування принципів, орієнтованих на постраждалих, зокрема нехтування їхніми потребами у безпеці, захисті приватності та психологічній підтримці під час процесу); оперативністю фіксації (часто єдиним прямим доказом є показання постраждалої особи, оскільки насильство відбувається тет-а-тет. Як наслідок – відсутність свідків, відмова від медичного огляду, особливо при психологічному насильстві, та відсутність негайної фіксації події знижують вагу доказів).

Не залишається поза увагою і недосконала взаємодія відповідних органів. Має місце недостатня координація між поліцією, органами пробації та судом. Адміністративні інструменти та повноваження суб'єктів є першою лінією захисту і критично важливі для інтеграції протидії гендерно зумовленого насильства. Ключові суб'єкти протидії домашньому та гендерно зумовленому насильству та їх повноваження:

уповноважені підрозділи Національної поліції України, які здійснюють первинне реагування та вживають такі заходи впливу, як прийом та реєстрація заяв про домашнє насильство, складення протоколів за статтею 173-2 КУпАП, винесення термінового заборонного припису, взяття кривдників на профілактичний облік, здійснення контролю за дотриманням термінового заборонного припису;

місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, які створюють та забезпечують функціонування притулків, кризових кімнат та денних центрів, організовують колекційні програми для кривдників та координують взаємодію між поліцією, соціальними службами та медичними закладами;

суд, як орган адміністративної юрисдикції, який розглядає справи про адміністративні правопорушення за статтею 173-2 КУпАП, виносить рішення про накладення адміністративного стягнення (штраф, громадські роботи, адмінарешт), вирішує питання про видачу обмежувального припису.

Адміністративні інструменти поділяються на заходи адміністративного примусу (відповідальності) та спеціальні заходи протидії (захисту).

До заходів адміністративної відповідальності відноситься стаття 173-2 КУпАП, яка настає за перші епізоди домашнього насильства, які не мають ознак систематичності або не спричинили тяжкої шкоди, достатньої для кримінальної відповідальності. Передбачає стягнення у виді штрафу, громадських робіт, адміністративного арешту. Протоколи за цією статтею слугують критичним доказом систематичності при подальшій кваліфікації за кримінальною статтею 126-1 ККУ. До спеціальних заходів протидії (захисту) належать оперативні та судові механізми, спрямовані на негайне розірвання контакту між кривдником і постраждалою особою.

Отже, для інтеграції та збалансованого застосування кримінальних та адміністративних інструментів протидії гендерно зумовленому насильству необхідно посилення превентивної ролі адміністративних заходів, які є першою лінією реагування, дозволяють швидко втрутитися, зупинити насильство на ранній стадії та запобігти його ескалації до кримінального рівня; запровадити чіткіші критерії переходу з адміністративної юрисдикції до кримінальної; застосування комплексного підходу, який охоплює превенцію, захист жертв, судовий розгляд та покарання; спрощення доступу до захисту (процесуальні бар'єри), вдосконалення взаємодії адміністративних та кримінальних інструментів для створення «єдиного вікна» для захисту; корекція поведінки кривдника, адміністративні стягнення та альтернативні кримінальні покарання повинні бути інтегровані.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».
2. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».
3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, ратифікована в Україні 20.06.2022.
4. Кримінальний кодекс України.

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення.
6. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами».
7. Офіційний портал Верховної ради України, <https://www.rada.gov.ua/>.

*Бенза Вікторія, студентка 3 курсу, група 301
навчально-наукового інституту права та
психології НАВС*

*Науковий керівник: Задорожна А.О., доцент
кафедри цивільного права навчально-наукового
інституту права та психології НАВС, кандидат
юридичних наук*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

У Загальній декларації прав людини встановлено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [1].

Принцип верховенства права виступає гарантією того, що держава не лише встановлює заборону на дискримінаційні прояви, а й забезпечує ефективні механізми їх запобігання та притягнення винних до відповідальності. У цьому контексті реалізація верховенства права полягає у забезпеченні рівності всіх перед законом, включно з тими, хто може мати владні чи інші привілейовані позиції. Особливо важливим є утвердження того, що правосуддя має бути доступним, незалежним і здатним надавати реальний захист, забезпечуючи право на справедливий суд.

Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права [2].

Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема, у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України [3].

Теоретичні аспекти втілення принципу верховенства права й досі залишаються предметом наукових дискусій. У сучасній юридичній літературі